

АНАЛИЗ И ОЦЕНКА ТЕКУЩЕЙ СИТУАЦИИ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ

Осмонова Ж.Б.

доцент, НОУ, УНПК, Международный университет Кыргызстана, к.э.н, osmonova-66@mail.ru

Аннотация: В данной статье представлена проблема продовольственной безопасности в стране, анализ и оценка текущей ситуации. Это вызвано многими факторами, влияющими на способность населения покупать продукты питания. Снижение покупательной способности страны стимулирует экспорт некоторых видов сельскохозяйственной продукции. Поэтому в результате увеличения себестоимости выпускаемой продукции можно приблизиться к себестоимости продукции ближнего и дальнего зарубежья. Зависимость от глобальных или региональных рынков и роста населения, а также недостаточная эффективность сельского хозяйства снижают уровень продовольственной безопасности.

Ключевые слова: страна, продовольствие, сельское хозяйство, продукты, рынок, ресурсы.

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНДАГЫ АЗЫК-ТҮЛҮК КООПСУЗДУГУНУН УЧУРДАГЫ АБАЛЫН ТАЛДОО ЖАНА БАА БЕРҮҮ

Осмонова Ж.Б.

Кыргызстан Эл аралык Университети» ОИӨК КЭББМнин доценти, э.и.к., osmonova-66@mail.ru

Аннотация: Бул макалада өлкөдөгү азык-түлүк коопсуздук маселеси, учурдагы абалын талдоо ошондой эле баа берүүсү кралган. Калктын азык-түлүк сатып алуу мүмкүнчүлүгүнүн төмөндөшүнө таасир этүүчү көптөгөн факторлору менен шартталган. Өлкөнүн сатып алуу жөндөмдүүлүгүнүн төмөндөшү өндүрүлгөн айрым айыл чарба продукциясын экспорттоого түрткү берет. Ошонун себебинен, өндүрүлгөн продукциянын өздүк наркынын өсүшүнүн натыйжасында жакынкы жана алыскы чет өлкөлөрдө продукциянын өздүк наркына жакындашы мүмкүн. Дүйнөлүк же региондук рынокко көз карандылыктын жана калктын санынын өсүшү, ошондой эле айыл чарбанын жетишсиз натыйжайлуулугу азык-түлүк коопсуздугунун деңгээлин төмөндөтөт.

Өзөктүү сөздөр: өлкө, азык-түлүк, айыл чарба, продукция, базар, ресурстар.

ANALYSIS AND ASSESSMENT OF THE CURRENT FOOD SECURITY SITUATION IN THE KYRGYZ REPUBLIC

Osmonova Z B.

Ph.D., docent, ESPC «International University of Kyrgyzstan», osmonova-66@mail.ru

Abstract. In this article, the problem of food security in the country, the analysis and assessment of the current situation is presented. It is caused by many factors affecting the population's ability to buy food. A decrease in the purchasing power of the country encourages the export of certain agricultural products. Therefore, as a result of the increase in the cost of manufactured

products, it is possible to approach the cost of products in near and far foreign countries. Dependence on global or regional markets and population growth, as well as insufficient agricultural efficiency, reduce the level of food security.

Keywords: country, food, agriculture, products, market, resources.

Киришүү. Азык-түлүк коопсуздук маселеси Борбордук Азиянын бир катар өлкөлөрү үчүн бүгүнкү күндө актуалдуу болуп саналат. Калктын азык-түлүк сатып алуу мүмкүнчүлүгүнүн төмөндөшүнө таасир этүүчү көптөгөн факторлору менен шартталган.

Борбор Азия өлкөлөрү совет мезгилине салыштырмалуу төмөн натыйжалуулугун көрсөтүшөт. Айыл чарба тармагынын көптөгөн технологиялары жоголду. Мамлекеттик бюджеттиктен колдоосуз калган илим (өзгөчө Кыргызстанда) стагнацияны башынан өткөрдү же кыйроого учурады.

Мамлекеттин ойлонулбаган саясатынын натыйжасында айыл чарба тармагындагы мамлекеттик мүлк балка астында калып, чирип кеткен. Дүйнөлүк же региондук рынокко көз карандылыктын өсүшү, калктын санынын өсүшү, айыл чарбасынын жетишсиз натыйжалуулугу азык-түлүк коопсуздугунун деңгээлин төмөндөттү.

1-график. Айыл чарба продукциясын өндүрүү боюнча салыштырма диаграмма[5]

Өткөн жылы ФАО (Бириккен Улуттар Уюмунун Азык-түлүк жана айыл чарба уюму) өз бюллетенинде биздин өлкөдө азык-түлүктүн баасы кыйла кымбаттаганын көрсөткөн. Үй-бүлө бюджетинин 40%га жакыны орто эсеп менен тамак-ашка жумшалат. Логистикадагы жана базарлардагы узакка созулган үзгүлтүктөр нарк чынжырларын үзгүлтүккө учуратып, азык-түлүк тартыштыгын көбөйтүп, маанилүү азык-түлүктүн баасын жогорулатты.[3]

Ошону менен бирге жаратылыш жана айыл чарба ресурстары (ширин суулар, айдоо аянттары ж. б.) түгөндү. Мамлекетте, эреже катары, мындай маселелерди

чечүүгө саясий эрк болгон эмес, жеке сектор өндүрүштүк потенциалды узак мөөнөттүү өнүктүрүүгө инвестиция салууга даяр эмес болчу.

Пандемия жана көбүртүлгөн каржы көбүгү (бир катар экономисттердин пикири боюнча) менен шартталган, дүйнөдө экономикалык жана кээ бир өлкөлөрдө саясий кризис болуп жатат. Аймакта азык-түлүк коопсуздугу маселеси быйыл Түркмөнстанда өзгөчө курч болду.

Азык-түлүк товарларынын жетишсиздиги Кыргыз Республикасында Министрлер Кабинетинин ишендиргендигине карабастан коомдо: азык-түлүктүн жетишсиздигинен республикада ачарчылык болобу? деген суроо туулат. Оптимисттик божомолдордон айырмаланып, бүгүнкү күндө Кыргызстанда экономикалык өсүш жөнүндө сөз болушу мүмкүн эмес - аман калуу жөнүндө ойлонуу керек деп күтүлгөн.[2]

Коронавирустук пандемия айыл чарба продукциясын ташуу, сактоо, сатуу, финансылык баалуулук жана жеткиликтүүлүккө терс таасирин тийгизди. Жалпысынан өлкөнүн экономикасы 8,6% төмөндөп, анын 6,6%ы өндүрүш тармагына туура келет. Маркетинг көйгөйлөрү мал базарларындагы чектөөлөр менен коштолот. Өсүмдүк жана мал чарба продуктыларын сатуу боюнча көйгөйлөр курчуп баратат. Аграрчылардын ичинен акча маселеси малчыларга эң катуу тийди.

Дыйкандар үрөн жана жер семирткич түрүндөгү ресурстардын болушуна байланыштуу олуттуу көйгөйлөргө туш боло башташты. Ошол эле учурда жарандардын сатып алуу жөндөмдүүлүгүнүн төмөндөшүнөн улам өлкөдө товарларга суроо-талаптын азайышы байкалууда. Бирок ошол эле учурда үй чарбаларына жардам көрсөтүүчү акча которуулар тармагында оң тенденция байкалууда. Кризистик кырдаалдарда калк, эреже катары, келечекте пайдалануу үчүн зарыл болгон товарларды сатып алат, бул болсо дүрбөлөңгө, айрым тартыштыктарга жана натыйжада баалардын өсүшүнө өбөлгө түзөт.

Расмий маалыматтар боюнча, Кыргызстандын унга болгон жылдык керектөөсү болжол менен 600 миң тоннаны түзөт.[1]

Бирок бейрасмий эсеп боюнча бул көрсөткүч 1-1,5 миллион тоннанын ортосунда. Берилген көрсөткүчтөрдүн ортосундагы айырма иш жүзүндө сырттан импорттолот. Кыргызстанга унду негизги жеткирүүчүлөр Орусия жана Казакстан болуп саналат.

2-график. 2003-жылдан 2021-жылга чейин товарлардын наркынын жана эмгек акынын өсүшү

Бүгүнкү күндө биздин өлкө ЕАЭБ өлкөлөрүнүн ичинен азык-түлүк бааларынын өсүшү боюнча лидер болуп саналат (+15,8%). Ошол эле учурда керектөө бааларынын өсүшү март айында эле эмгек акынын өсүү темпинен 4,3 эсе ашып кетти, ал эми инфляция кыргызстандыктардын эмгек акысынын 6,4%ын жеп койду, бул акчалай эсептегенде кошумча 1104 сомду түзөт.[3] Эгерде республика боюнча реалдуу эмгек акы орточо эсеп менен 18-19 миң сомду түзсө, мисалы, Талас облусунда 13-14 миң сомго чейин өзгөрөт.

Расмий маалыматтарда инфляция 10 пайызга жеткени менен, тандалган азык-түлүктөрдүн баасы 50 пайызга же андан да жогору көтөрүлгөн. Ошону менен бирге продукциянын өзүнө турган наркы республика боюнча болжол менен бирдей. Баалардын өсүшүнө каршы күрөшүү максатында мамлекет 25-майда 90 күндүк мөөнөткө кантка (анын жылдык керектөөсү 110 миң тоннага жакынды түзөт, мында ата мекендик өндүрүш муктаждыктын 50%ын гана жабат) жана күн карама майына (анын баасын) мамлекеттик жөнгө салууну киргизди, анын 15 проценти гана республикада чыгарылат.

Бирок бул аталган азыктарга баанын өсүшүнө тоскоол болбойт, 2020-жылдын майынан 2021-жылдын майына чейинки мезгилде май дээрлик эки эсеге, ал эми кант бир жарым эсеге кымбаттаган. Ун менен кумшекер товар болгондуктан, анын баасы дүйнөлүк баага жараша болот.

Былтыр жана быйылкы жылдын башында эт азыктарынын кымбатташына Казакстандан малды экспорттоого тыюу салынганы да себеп болгон. Бул Тажикстан менен Өзбекстанда биздин этке суроо-талаптын өсүшүнө алып келди.[1]

Күйүүчү-майлоочу майлардын кымбатташы байкалууда. Бул өндүрүлгөн продукциянын өздүк наркында чагылдырылат. Белгилүү болгондой, Орусияда күйүүчү май тартыш. Мындай абал Европада күйүүчү майга болгон суроо-талаптын өсүшү менен шартталган. Орусия ал жактагы өскөн суроо-талапты толтурууга аракет кылууда. Адистердин айтымында, бул айда күйүүчү май дагы 20-30 сомго, андан да жогору кымбатташы мүмкүн.

Айыл чарбадагы резервдеги продукцияларды сатып алууну макулдашып, өлкө кризиске даярданууда. Ошол эле учурда Кытай 40 миң тоннага жакын ун, 20 миң тонна кумшекер жана 20 миң тонна өсүмдүк майын бөлөт. Бардык продукция мамлекеттик резервге кетет. Чүй облусунун дыйкандары эгилген 100 гектардын 6%ы куурап калганын айтышты. Жүгөрү өстүрүүчүлөр ассоциациясы суу маселеси тез арада чечилбесе, быйыл түшүмдүн 60%га жакыны өлүп калышы мүмкүн экенин белгилейт.[5]

Республикада Баткен облусу дотацияда жана эң жакыр. Бул жерде эң баалуу ресурстардын бири - өнүгүү. Башкаруу потенциалы да бир топ начар. Жаратылыш ресурстарын (сугат суусун) натыйжасыз пайдалануу байкалууда. Аймакта жумушсуздуктун төмөн деңгээли калктын миграциясынын жогорку деңгээли менен түшүндүрүлөт, бул аймактын өнүгүшүнө бир топ тоскоол болуп жатат, анткени аны иштетип, өнүктүрө албасы анык.

Калктын 34%га жакыны эмгек мигранттарынан түшкөн акчанын эсебинен жашайт.

Нарын облусунда азык-түлүктүн баасы кыйла кымбат. Ошентип, акыркы убакта бул жерде кумшекердин эң жогорку баасы – 70 сом/кг. Эт килограммы 430-540 сомдон сатылууда. Ошол эле учурда калктын кирешеси республика боюнча эң төмөнкү көрсөткүчтөрдүн бири.[3]

Кыргызстан Тажикстан менен соода кызматташтыгын куралдуу кагылышуудан кийин токтотууну чечти. Улуттук статистикалык комитеттин маалыматы боюнча, 2019-жылы өлкөлөрдүн соода жүгүртүүсү 67 миллион долларды түздү. 2020-жылы пандемиядан улам көлөм 37 миллионго азайса, үстүбүздөгү жылдын январь-февраль айларында 8,2 миллион долларды түзгөн. Анын ичинен экспорт 7,1 миллион долларды түзсө, импорт 1 миллион доллардан бир аз ашты.

Кыргызстандын экспорту товар жүгүртүүнүн 80-90%ын түзөт. Кыргызстан Тажикстанга негизинен тирүү мал, сүт, жумуртка жана башка азык-түлүктөрдү, ошондой эле жарым фабрикаттарды, жашылчаларды, мөмөлөрдү жана кургатылган жемиштерди сатат. Ири көлөмдө күйүүчү-майлоочу майлар саналат. Коңшу республикадан Кыргыз Республикасына курулуш материалдары, пахта, кездемелер,

жашылчалар, жемиштер жана кургатылган жемиштер, ошондой эле алкогольдук жана алкогольсуз суусундуктар, кийим-кече жана башка товарлар импорттолот.[6]

Ошону менен бирге конфронтациянын «соода согуштарынын» мейкиндигине өтүшүнүн натыйжасында контрабандалык продукциянын болушу кескин кыскарган.

Сооданын төмөндөшүнө байланыштуу азыркы кырдаал кандайдыр бир жол менен өлкөнүн жашоочуларынын жыргалчылыгынын төмөндөшүнө салым кошот. Чек аралар жабылса, Баткен облусунун кайра иштетүү тармагын өнүктүрүүгө мүмкүнчүлүгү бар.

Калктын сатып алуу жөндөмдүүлүгүнүн төмөндөшү өндүрүлгөн айрым айыл чарба продукциясын экспорттоого түрткү берет. Бул жерде өндүрүлгөн продукциянын өздүк наркынын өсүшүнүн натыйжасында жакынкы жана алыскы чет өлкөлөрдө өндүрүлгөн продукциянын өздүк наркына жакындашы мүмкүн.

КОЛДОНУЛГАН АДАБИЯТТАР ТИЗМЕСИ:

1. *Абдурашитов А.А. "Тенденции аграрного производства Кыргызской Республики в постсоветский период" Вестник КРСУ. 2020. № 3, Том 20*
2. *Момунов У.Н. Развитие аграрного сектора Кыргызской Республики в условиях выступления в Евразийский экономический союз / Момунов У.Н., Джаилов Д.С., Кожомкулова А.К. //*
3. *Момунов У.Н. Внешняя торговля агропродовольственной продукцией в Кыргызстане в условиях ЕАЭС / Момунов У.Н. // Экономика и предпринимательство. – Москва, 2016. - №7 (ч.1).*
4. *Шагайда Н. И., Узун В. Я. Продовольственная безопасность России: мониторинг, тенденции, угрозы. М.: Издательский дом «Дело» РАНХиГС, 2015. 110 с.*
5. *Ползиков Д. А. Текущее состояние продовольственной безопасности в странах ЕАЭС// ЭКО. 2020*
6. *Сергей Зоря (ВБ), 2020. Анализ региональной динамики секторов пшеницы и муки в Центральной Азии*
7. *ПРОГРАММА продовольственной безопасности и питания в Кыргызской Республике на 2019-2023 годы (Постановление Правительства Кыргызской Республики от 27 июня 2019 года № 320)*
8. *Закон Кыргызской Республики «О продовольственной безопасности Кыргызской Республики» (от 04.08.08г. № 183)*
9. *Публикации НСК КР 2020 года Кыргызская Республика.*
10. *ОЭСР, 2020. <https://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/covid-19-and-the-food-and-agriculture-sector-issues-and-policy-responses-a23f764b/>*

Электрондук ресурстар:

1. <http://www.stat.kg/>
2. <http://www.gov.kg>
3. <https://www.usaid.gov/ru/kyrgyz-republic/agriculture-and-food-security>
<https://kyrgyzstan.un.org/ru/15698-analiticheskaya-zapiska-prodovolstvennaya-bezopasnost-i-pitanie-v-kyrgyzstane-problemy-i>

Рецензент: И. Арабаев атындагы Кыргыз Мамлекеттик Университетинин Экономика жана менеджмент институнун доценти, э.и.к., М.З. Джумабаева